

Språksituationen i Sverige 2009

*Omvärldsanalys framtagen vid Språkrådet,
Institutet för språk och folkminnen*

Innehållsförteckning

Sammandrag.....	3
Språksituationen i Sverige 2009.....	4
Uppdraget.....	4
Rapportens uppläggning.....	4
1. Summering av språksituationen i Sverige	5
1.1 De nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket	6
1.2 Modersmålsundervisning och svenska som andraspråk.....	9
1.3 Svenskan och andra språk.....	10
1.4 Svenska och engelska i skolan	11
1.5 Reaktionen på språklagens införande	12
1.6 Framtiden och språklagens intentioner	13
2. Svenska och engelska inom högre utbildning och forskning	14
2.1 Språket i avhandlingar.....	14
2.2 Sammanfattningar i avhandlingar.....	17
2.3 Undervisningsspråk	18
2.3.1 Kurser	19
2.3.2 Program.....	19
2.3.3 Svenska och engelska växelvis i undervisningen	20
2.3.4 Kurslitteratur på engelska	21
2.4 Lärosätenas språkpolitiska dokument.....	22
2.5 Sammanfattning och slutord.....	23
3. Flerspråkig tillgänglighet på webben	25
3.1 Tillgänglighet på webben: nya möjligheter, nya krav	26
3.2 Ökade digitala och språkliga klyftor	27
3.3 Riktlinjer saknas.....	28
3.4 Minoritetsspråkens situation	29
3.5 Den nödvändiga infrastrukturen	35
3.6 Förslag på åtgärder	36
Referenser	40

Sammandrag

Analysen av språksituationen i Sverige 2009 kan sammanfattas i ett antal punkter som beskriver de behov vi ser för att språklagens intentioner ska kunna uppfyllas:

- åtgärder för att stärka de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket
- utbyggd och förbättrad undervisning i modersmål och svenska som andraspråk
- utbyggd och förbättrad lärarutbildning i modersmål och svenska som andraspråk
- officiell språkstatistik över hur många som talar de olika minoritetsspråken
- förbättring av myndigheternas tolk- och översättningstjänster
- ökad flerspråkig tillgänglighet på myndigheternas webbplatser
- åtgärder för att stärka svenskans ställning inom högre utbildning och forskning

Språksituationen i Sverige 2009

Uppdraget

I regleringsbrevet för 2009 fick Institutet för språk och folkminnen i uppdrag att ”i samband med årsredovisningen för 2009 redovisa en omvärldsanalys. Denna analys ska ta upp de förändringar och utvecklingstendenser i samhället som har betydelse för det svenska språkets, teckenspråkets och de nationella minoritetsspråkens utveckling.”

Enligt beslut av generaldirektören har uppdraget lagts på Språkrådet, den avdelning inom institutet som har huvudansvaret för språkvård och språkpolitiska frågor.

Rapportens uppläggning

Den omvärldsanalys som gjordes 2008 är en bred och utförlig redogörelse för språksituationen i Sverige. Förutom en generell beskrivning av språksituationen, och de utvecklingstendenser vi då såg, innehöll omvärldsanalysen en systematisk genomgång av språksituationen inom en rad specifika områden: forskning och högre utbildning, språkvård, översättning och tolkning, språkteknologi, terminologi etc. Vidare redogjordes för språkens ställning inom ett antal centrala domäner: offentlig förvaltning, skola, forskning och högre utbildning, EU, arbetslivet och medierna.

Omvärldsanalysen för 2009 har en annan uppläggning. I stället för att göra ett nytt, brett svep över språksituationen, vilket inte i någon nämnvärd utsträckning skulle skilja sig från förra årets, har vi valt att göra en utförligare beskrivning av två specifika områden som det ur språkpolitisk synvinkel är särskilt viktigt att fokusera på. Det ena området är språksituationen inom högre utbildning och forskning, där undanträngandet av svenskan till förmån för engelskan länge tilldragit sig uppmärksamhet. Det har emellertid saknats ett empiriskt underlag med nationell spannvidd som visar hur styrkeförhållandet ser ut mellan engelskan och svenskan vad gäller publiceringsspråk och undervisningsspråk. Ett sådant underlag har under hösten tagits fram vid Språkrådet. Resultatet av kartläggningen av språksituationen vid landets högskolor och universitet presenteras som första numret i en rapportserie från Språkrådet, med publicering i februari 2010 (Salö 2010). Här presenterar vi huvuddragen i rapportens innehåll (avsnitt 2).

Det andra området rör tillgängligheten till information på webben ur ett flerspråkigt perspektiv. Hittills har webbtillgänglighet mest handlat om tillgängligheten till

information för personer med funktionsnedsättning. Men hur är det med nationella minoriteter och personer med annat modersmål än svenska? Hur tillgänglig är informationen på myndigheternas webbsidor för dem? I det avslutande avsnittet presenterar vi utdrag ur en undersökning om språksituationen på internet, specifikt om flerspråkig tillgänglighet. Rapporten i sin helhet kommer att publiceras som andra numret i Språkrådets rapportserie, med publicering i mars 2010 (Domeij 2010).

Inledningsvis ger vi först en kort genomgång av språksituationen i Sverige, som dels hänvisar till förra årets utförligare analys, dels gör nedslag i den språkpolitiska debatten 2009. Genomgången avslutas med en sammanfattning av de behov vi ser för att språklagens intentioner ska kunna uppfyllas

1. Summering av språksituationen i Sverige

I slutet av 2009 var drygt 14 procent av befolkningen födda utomlands. Till detta kommer dels ett okänt antal personer med minst en förälder född utomlands, dels ett okänt antal svenskar som tillhör någon av våra nationella etniska minoriteter, med annat modersmål än svenska. Exakta uppgifter om hur många som har ett annat förstaspråk än svenska, eller hur många som talar ett visst språk, går inte att få, eftersom det inte finns någon officiell statistik som bygger språklig tillhörighet. Bristen på språkstatistik är ett hinder när vi och andra myndigheter ska göra bedömningar av situationen för minoritetsspråken; det kan gälla behov av revitaliseringsinsatser, modersmålsundervisning, myndighetsinformation etc. Vi är för övrigt inte ensamma om att efterfråga officiell språkstatistik; Europarådet har vid sina två senaste granskningar (2006 och 2009) kritiserat Sverige för att svenska myndigheter inte gjort något för att kartlägga hur många som talar de olika minoritetsspråken.

Den summering av språksituationen som gjordes i omvärldsanalysen för 2008 gäller fortfarande: svenskans trängs undan alltmer av engelskan inom vissa områden; undervisningen i svenska som andraspråk och för invandrare brister i status, kvalitetssäkring och kompetens; rätten till modersmål behandlas styvmoderligt gentemot många invandrare och svenskar med utländsk bakgrund. Den språklag som trädde i kraft 1 juli 2009 är ett viktigt incitament för att stärka svenskan och värna flerspråkigheten liksom individens rätt till språk, oavsett modersmål. Häri ligger också den stora utmaningen. Hur stärker vi svenskans ställning utan att det går ut över minoritetsspråken och individens möjligheter att utveckla och använda sitt modersmål?

Hur stärker vi svenskans ställning utan att negligera vikten av goda kunskaper i engelska?

Den språkpolitiska debatten under 2009 speglar problemen med att på ett nyanserat sätt förhålla sig till iakttagna eller förmodade förskjutningar i relationen mellan svenskan och andra språk. I grunden handlade debatten om oro för att svenskans ställning är hotad, inom alla samhällsområden. Ser vi på debatten i ljuset av det överordnade syftet med språklagen – att reglera språkens ställning i Sverige – blir det tydligt att språklagen behövs som ett medel att medvetandegöra den språkpolitik om vilken det rått politisk konsensus åtminstone sedan 2005, då riksdagen fattade beslut om de fyra språkpolitiska målen.

1.1 De nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket

Språklagens införande – liksom givetvis den nya minoritetslagen – har betytt en ökad synlighet och ett ökat intresse för de nationella minoritetsspråken. Vår bedömning är att de nationella minoritetsspråken synts relativt mycket i medierna under året. När det gäller språklagens konkreta betydelse för språken är det ännu för tidigt att säga vilken effekt den kommer att få. För finskans del har också det faktum att 2009 var märkesår för Sverige och Finland (med anledning av ländernas separation 1809) bidragit till att stärka finskans ställning. Det märks t.ex. genom att kommuner på eget initiativ har ansökt om att få ingå i förvaltningsområdena för finska. Dessutom har föreningar i flera kommuner lämnat in medborgarförslag för att ingå i förvaltningsområdet för både meänkieli och finska.

Det finns ett ökat intresse för modersmålsundervisning hos sverigefinnarna. Ett problem är dock att kommunerna inte känner till vilka bestämmelser som gäller; i vissa kommuner får den som vill undervisning i finska, medan i andra endast den som har förkunskaper i språket får undervisning. Det senare strider mot både grundskoleförordningen och språklagen. Också lärarbristen utgör ett hinder för att tillgodose behoven av modersmålsundervisning; det gäller inte bara finskan utan samtliga minoritetsspråk. När Europarådets expertkommitté 2009 granskade hur Sverige lever upp till minoritetsspråkskonventionen, pekade man i synnerhet på att modersmålsundervisningen för de nationella minoriteterna måste förbättras.

När det gäller intresset hos unga att lära sig meänkieli är signalerna inte entydiga; under året har intresset minskat i en kommun, Pajala, men ökat i en annan, Kiruna. En

översyn av situationen för meänkieli i skolväsendet i förvaltningsområdet, från barnomsorg till gymnasium, skulle behövas. Under året har också Skolinspektionen genomfört tillsyn i skolorna i Norrbotten. För Pajala innebar tillsynen att den nu nio år gamla kommunala målsättningen, att 80 procent av eleverna efter genomgången grundskola ska kunna kommunicera muntligt och skriftligt på meänkieli, inte längre får vara kvar i nuvarande form. Det är inte tydligt vilken kursplan som följs och på vilket mandat den obligatoriska undervisningen ägt rum. Ett av grundproblemen i sammanhanget är att det saknas en nationellt fastslagen kursplan med ett innehåll som bara berör nationella minoriteters språk och kultur.

I språklagen jämställs svenskt teckenspråk med de nationella minoritetsspråken; döva och hörselskadade betraktas som en språkgrupp, inte som funktionshindrade. Det är en viktig markering i en tid när teckenspråket – fortfarande – ofta betraktas som ett kommunikationsstöd, inte som ett fullvärdigt och naturligt språk. I stort sett alla barn som föds döva opereras i dag med snäckimplantat. Operationen gör att de kan uppfatta ljud men inte blir fullt hörande. Barn som opererats får tyvärr ofta otillräckliga kunskaper i teckenspråk, därför att föräldrarna tror att teckenspråket inte längre behövs. Men allt talar för att ett barn med snäckimplantat är betjänt av en tvåspråkig uppväxt, med både teckenspråk och svenska – i såväl skriven som talad form. När snäckimplantatet stängs av eller inte fungerar är ju barnet helt utan hörsel. Även med snäckimplantatet påkopplat kan barnet missa de små nyanserna i språkljud som är så viktiga för det sociala samspelet. Tvåspråkighetsforskningen visar, som nämnts, att det har en positiv effekt på den kognitiva utvecklingen att kunna flera språk. När det gäller barn med snäckimplantat har man – inte förvånande – iakttagit att de som är duktiga på teckenspråk också är duktiga talare. Att ha tillgång till teckenspråket handlar inte bara om språklig kompetens utan om social och kulturell identitet.

För de teckenspråkigas situation är det mycket viktigt att lösa problemen med de alltför knappa resurserna för tolkning. Också det splittrade, uppdelade betalningsansvaret av tolktjänsten skapar hinder för döva. En ordentlig översyn av tolktjänsterna behövs, där möjligheten till en huvudman för all tolkning utreds. Tolktjänsten regleras i fem lagar och en regeringsskrivelse och ansvaret är uppdelat mellan olika huvudmän, vilket leder till ständiga gränsdragningsdiskussioner. Uppdelningen mellan vardags-, utbildnings- och arbetsmarknadstolkning återspeglar inte livssituationen för döva, dövblinda och hörselskadade.

De nationella minoritetsspråken liksom teckenspråket har fortfarande en svag ställning i den offentliga förvaltningen. Situationen är bäst för finskan, men långt ifrån tillfredsställande. De övriga språken förekommer ytterligt sällan i till exempel webbplatsinformationen hos statliga eller kommunala myndigheter.

År 2004 gjorde dåvarande Sverigefinska språknämnden en undersökning av förekomsten av finska på de statliga myndigheternas och kommunernas webbplatser. Endast ca tio procent hade då någon finskspråkig information. I december 2009 följdes denna undersökning upp genom en kartläggning av förekomsten av finska på webbplatserna hos såväl de gamla som nya förvaltningskommunerna, totalt 23 kommuner. I jämförelse med 2004 hade de fem kommunerna i norra Sverige (de ”gamla” förvaltningsområdena) förbättrat sin information på finska. Som exempel kan nämnas att Gällivare och Kiruna år 2004 inte hade någon finska alls på sina webbplatser men att båda kommunerna i dag har information om minoritetspolitiska handlingsprogram, och att Kiruna dessutom har information om hemtjänst m.m. Av de nya förvaltningsområdena hade Södertälje ingen information på finska 2004 men berättar i dag mångsidigt om kommunen på finska. Också Stockholm ger utförlig information om kommunen på finska.

Vad gäller de övriga nya förvaltningskommunerna finns det stora brister i myndighetsinformationen på finska på nätet. Många kommuner saknar helt och hållet sådan information. Det gäller Botkyrka, Hallstahammar, Haninge, Håbo, Köping, Sigtuna, Tierp, Upplands-Bro, Älvkarleby, Österåker och Östhammar. Anmärkningsvärt är att några av dessa kommuner i stället för egen information på finska erbjuder Google-översättningar av de svenska texterna. Resultatet blir i bästa fall en text där det går att ana sig till budskapet, men som god översättning duger den inte. Språket är långt ifrån att vara ”vårdat, enkelt och begripligt”, som det ska vara enligt språklagens 11 §.

I omvärldsanalysen för 2008 konstaterade vi att myndigheterna i ökad grad hade börjat lägga ut information på det svenska teckenspråket. Under hösten 2009 granskade Språkrådet myndigheternas information på teckenspråk. Av 416 statliga myndigheter i Sverige hade endast 18 myndigheter teckenspråkig information på sina webbplatser, d.v.s. 4 procent. Av landets 290 kommuner hade 7 information på teckenspråk (2 procent). Tittar på man på landstingens webbplatser ser det bättre ut: 7 av 20 landsting har teckenspråkig information (35 procent). Men det ska påpekas att det är en mycket liten del av dessa webbplatserns innehåll som är översatt till teckenspråk.

Men språklig tillgänglighet handlar inte enbart om att lägga ut teckenspråksfilmer. De teckenspråkiga måste också förstå innehållet. Språkrådets granskning visade att översättningarnas kvalitet varierar mycket. Problemet är att det i dag saknas kvalitetskontroll av översättare till teckenspråk. De upphandlande myndigheterna kan inte bedöma översättningarnas kvalitet. Språkrådet föreslår i en rapport (<http://www.sprakradet.se/teckensprak>) en rad åtgärder för att förbättra den teckenspråkiga informationen på myndigheters webbplatser.

1.2 Modersmålsundervisning och svenska som andraspråk

Närmare en femtedel, ca 155 000, av landets grundskoleelever har ett annat modersmål än svenska. Vad gäller den lagstadgade modersmålsundervisningen kan vi konstatera att den fortfarande är kraftigt eftersatt. Generellt har inte situationen förbättrats under 2009, trots vissa punktinsatser. Till exempel förstärkte Malmö kommun modersmålsenheten i Rosengård med 1,5 miljoner – pengar som skulle användas för studiehandledning på modersmålet. Ett allmänt problem har varit, och är, bristen på lärare. Staten har inte utbildat några modersmålslärare sedan 1991, vilket gjort det omöjligt att läsa till behörig modersmålslärare för de invandrargrupper som kommit till Sverige sedan dess. Förhoppningsvis kan den nya lärarutbildningen (Prop. 2009/10:89), där ämnet modersmål ska kombineras med andra ämnen, på sikt avhjälpa den bristen.

I en studie som Skolverket publicerade hösten 2008 bekräftas bilden av modersmålsundervisningen som en i hög grad marginaliserad verksamhet. Samtidigt visar Skolverkets studie att elever som deltar i modersmålsundervisningen presterar bättre i skolan överlag. Exempelvis når dessa elever ett högre genomsnittligt meritvärde än elever med svensk bakgrund. Detta gäller generellt för elever som har deltagit i modersmålsundervisningen, oavsett familjebakgrund, kön eller migrationsbakgrund. Skolverkets slutsats blir att modersmålsundervisningen bör stärkas i grundskolan.

Också ämnet svenska som andraspråk har generellt låg status. I ovan nämnda rapport från Skolverket (2008) konstateras att undervisningen i svenska som andraspråk varken organiseras eller betraktas som ett likvärdigt alternativ till undervisningen i ämnet svenska. Fortfarande bedrivs den till övervägande del som en stödundervisning för elever med läs- och skrivproblem än ett eget ämne. Skolverkets undersökning visar att i genomsnitt 15 procent av eleverna som läser svenska som andraspråk utgörs av elever med svenskt modersmål; i en femtedel av de undersökta skolorna handlade det om fler än varannan elev! Elever som läser svenska som andraspråk (men inte modersmål) hade

lägst genomsnittligt meritvärde i Skolverkets undersökning. En fjärdedel av alla som läser svenska som andraspråk får inte godkänt i ämnet enligt statistik från Skolverket.

1.3 Svenskan och andra språk

Svenskans förhållande till andra språk – till engelskan och till andra språk som talas i Sverige – har till stor del präglat språkdebatten under året som gått. Folkpartiet föreslog i februari 2009 att ämnesundervisning på främmande modersmål inte skulle vara tillåten, med argumentet att den stör inlärningen av svenska. Förslaget väckte stark kritik och de sakliga skälen för att förbjuda ämnesundervisning på andra språk än svenska ifrågasattes, med all rätt. Det råder nämligen stor enighet bland forskarna om att satsningar på undervisning i och på modersmål har en positiv effekt både på skolframgång i allmänhet och elevernas andraspråksutveckling (Lindberg 2002).

Botkyrka är en av de kommuner som ger tvåspråkig undervisning i flera ämnen och på flera modersmål, bl.a. arabiska, engelska och finska, med motiveringen att det förbättrar resultaten i samtliga ämnen, svenska inbegripet. – Folkpartiet tog bara efter några dagar tillbaka sitt förslag, och debatten lade sig.

Debatten är emellertid inte ny; den har förts flera gånger tidigare och kommer sannolikt att uppstå igen. Föreställningen att modersmålet har en negativ inverkan på minoritetsspråkselevers andraspråksinlärning är djupt rotad, men icke desto mindre lika grundlös som föreställningen att det finns ett begränsat språkutrymme i hjärnan (Lindberg 2002). Men motiven för att försöka mota bort modersmålen från skolan handlar inte alltid om hänsyn till elevernas språkinlärning. Det finns andra situationer där ”invandrade” modersmål ställs mot svenskan och där argumenten för att hålla sig till ett språk, svenskan, är andra än de ovan nämnda. Under våren 2009 uppmärksammades i medierna att två fritidsgårdar i Rosengård i Malmö hade infört en ”trivselregel” om att besökande ungdomar och personal enbart fick tala svenska med varandra. Regeln hade tillkommit för att personalen skulle kunna kontrollera att inte mobbning förekom. Oavsett syftet med förbudet att tala andra språk än svenska står det klart att ett sådant förbud kan påverka elevernas självkänsla negativt. Så som vi tolkar 14 § i språklagen (se <http://www.sprakradet.se/sprakpolitik>) är det emot lagens intentioner att begränsa möjligheterna för någon att använda sitt modersmål, exempelvis genom förbud att tala något annat språk än svenska på arbetsplatsen, fritidsgården etc.

Försöken att på olika sätt hålla tillbaka främmande modersmål i skolan och på fritidsgården visar hur språklig mångfald och flerspråkig utbildning kan ses som ett hot

mot social kontinuitet och integration (jfr Lindberg 2009). Bilden av Sverige som ett i grunden enspråkigt land lever delvis kvar, trots att vi haft ett halvt decennium på oss att anpassa oss till en annan verklighet.

1.4 Svenska och engelska i skolan

Under hösten kom ännu ett förslag från Folkpartiet som väckte debatt, nämligen att engelska skulle bli obligatoriskt från och med årskurs ett i grundskolan. Kritikerna menade att man måste låta eleverna lära sig läsa och skriva på det egna modersmålet först, annars kommer engelskundervisningen att störa denna process. Det är emellertid, som påpekades ovan, ett antagande som inte har stöd i forskningen om språkinläring och flerspråkighet. Men motståndarna till förslaget gav också, och kanske viktigare, uttryck för farhågan att tidig undervisning i engelska skulle bidra till att ge engelska ännu högre status. Att hindra tidig undervisning i engelska skulle således vara ett sätt att motverka en sådan statushöjning, och, underförstått, att samtidigt höja statusen hos svenskan. Detta synsätt delas inte av Språkrådet. Svenskan stärks inte genom att andra språk trycks ner.

En helt annan sak är den undervisning inom grund- och gymnasieskolan där huvuddelen av undervisningen bedrivs på engelska, för barn och ungdomar som inte har engelska som modersmål. Här finns både invändningar och frågetecken. Vi menar att det är oförenligt med språklagens intentioner att skolans huvudspråk inte är landets huvudspråk. Men frågan är också vilka de pedagogiska konsekvenserna blir. Hur påverkas inläringen när undervisningen sker på ett främmande språk? Hur utvecklas elevernas svenska skolspråk? Ännu så länge saknar vi omfattande forskning om dessa frågor, men den forskning som finns visar bland annat att eleverna tenderar att bli mer passiva i en engelskspråkig undervisningsmiljö (Lim Falk 2008).

Över huvud taget finns det en opinion mot att engelskan är alltför synlig i samhället, i annonser, reklam, namn på byggnader etc. De mest kritiska rösterna menar att svenskan håller på att anglifieras. Men även om det kan tyckas att engelska ord och uttryck används tämligen rikligt i svenskan är detta knappast något som på allvar hotar svenskan som umgänges- och kommunikationsspråk. Inom några områden, som finansväsen, näringsliv och framför allt högre utbildning och forskning, är svenskans ställning däremot hotad; ofta är arbets- och publiceringspråket både inåt och utåt engelska. Det drabbar fackspråk, terminologisk utveckling och det vetenskapliga skriftspråket, i första hand. Vilka effekter detta kan få för allmänsvenskan är svårt att

förutsäga. Men utvecklingen är under alla förhållanden allvarlig eftersom stora delar av befolkningen riskerar att utestängas från samhällsdebatten. På sikt kan den därmed få konsekvenser också för demokratin.

1.5 Reaktioner på språklagens införande

Språklagens införande fick i stort sett ett positivt mottagande bland allmänheten och i medierna. Mest medial uppmärksamhet fick de anmälningar om brott mot språklagen som redan ett par veckor efter att lagen trätt i kraft inkom till JO. Anmälarna menar, med hänvisning till att svenska är landets huvudspråk, att det strider mot språklagen att regeringen har engelskspråkiga e-postadresser. Också Stockholms stad anmälades för sitt bruk av engelska namn (Stockholm Visitors Board, Stockholm Business Region) och sin engelskspråkiga slogan (Stockholm – The Capital of Scandinavia). Under hösten följde fler anmälningar om bruk av engelska namn på platser och byggnader och engelska sloganer. JO har i skrivande stund (februari 2010) ännu inte uttalat sig i dessa frågor. Däremot hänvisade JO i oktober 2009 (Dnr 1811-2008) till språklagen i ett beslut i ett annat ärende. Det gällde en ansökan skriven på svenska som hade avslagits av ett forskningsråd. I sitt beslut skrev JO: ”Även om utländskt språk tillåts ska det alltid vara möjligt att kommunicera med svenska myndigheter på svenska. En forskningsmyndighet kan därför inte heller efter språklagens införande kräva att en ansökan ska skrivas på annat språk än svenska.”

Det är troligt att fler ärenden av detta slag kommer att hamna hos JO. Så länge det inte finns undantag i lag eller förordning ska språklagen tillämpas; innebörden av att svenska är huvudspråk (4 §) innebär enligt *Språk för alla – förslag till språklag* (Prop. 2008/09:153) att ”kommunikation med myndigheterna alltid kan ske på svenska” (s. 17). Språklagens rättsregler gäller således även för universitets- och forskningsvärlden, men kravet på att använda svenska gäller enbart för protokoll, beslut, föreskrifter m.m., inte för undervisning och forskning. Med tanke på den konflikt som lätt uppstår mellan å ena sidan värnandet av svenskan som komplett språk och å andra sidan behovet av att publicera svensk forskning på engelska är det av central betydelse att högskolor, universitet och forskningsråd utarbetar strategier för språkanvändningen inom sina områden, om språklagens intentioner ska kunna följas.

Hittills har alltså språklagen i medierna mest uppmärksamats som ett medel att argumentera mot engelskans synlighet i samhället. De frågor Språkrådet får om lagen, i huvudsak från myndigheter och kommuner, handlar dels om användningen av engelska

kontra svenska – som arbetsspråk, i officiella dokument etc. – dels om flerspråkig information på framför allt de egna webbplatserna.

Det är svårt att värdera hur känd språklagen har hunnit bli under det dryga halvår som den varit i kraft, men rimligen kommer det under det närmaste året att behövas ytterligare informationsinsatser. Språkrådet, som har uppföljningsansvaret för språklagen, har under året såväl arrangerat som deltagit i konferenser och seminarier om språklagen, riktade framför allt till myndigheter, kommuner och landsting, men också till allmänheten.

1.6 Framtiden och språklagens intentioner

Intresset för svenskan, de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket har ökat i samband med språklagens införande. Trots det bedömer vi att det behövs omfattande informationsinsatser för att den språkpolitik som lagen grundar sig på ska få allmänt genomslag i samhället. Det märks inte minst genom de skillnader som finns på statlig och kommunal nivå när det gäller genomförandet av de språkpolitiska målen. Från myndigheternas sida behövs aktiva insatser för att stärka de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket. Men också svenskan behöver stärkas inom vissa områden. Nedan listar vi de behov vi ser inom olika områden för att språklagens intentioner ska kunna uppfyllas:

- åtgärder för att stärka de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket
- utbyggd och förbättrad undervisning i modersmål och svenska som andraspråk
- utbyggd och förbättrad lärarutbildning i modersmål och svenska som andraspråk
- officiell språkstatistik över hur många som talar de olika minoritetsspråken
- förbättring av myndigheternas tolk- och översättningstjänster
- ökad flerspråkig tillgänglighet på myndigheternas webbplatser
- åtgärder för att stärka svenskans ställning inom högre utbildning och forskning

2. Svenska och engelska inom högre utbildning och forskning

Sedan mitten av 1990-talet skrivs nästan 9 av 10 avhandlingar i Sverige på engelska. Men användningen av engelska inom högre utbildning och forskning har först under senare år fått allmän uppmärksamhet. Problemet med det pågående språkbytet inom vetenskapssfären har påpekats från flera håll, inte minst från de språkvårdande instanserna. Centrala organ som Högskoleverket och Vetenskapsrådet framhåller däremot vikten av internationalisering och ökad användning av engelska, och har hittills inte tagit några initiativ till att stärka svenskan på lärosätena. När Högskoleverket i november 2009 anordnade en konferens om användningen av engelska inom universitet och högskolor, var frågan hur de negativa effekterna av undervisning på engelska kunde undvikas – inte hur svenskt vetenskapsspråk kunde stärkas.

Tendensen att engelskan alltmer tar över som publicerings- och undervisningsspråk inom högre utbildning och forskning är inte unik för Sverige. I Danmark uppfattas situationen som så allvarligt att röster höjts för att enbart tillåta danska inom högre utbildning och forskning. Språkrådet intar en annan hållning. Vi menar att parallellspråkighet är det önskvärda målet, dvs. att utveckla det engelska och det svenska vetenskapsspråket parallellt för att kunna undervisa och skriva på både engelska och svenska.

För att kunna följa språkutvecklingen inom högre utbildning och forskning måste vi ha tillgång till ett empiriskt underlag som visar hur användning av engelska och svenska faktiskt ser, men också hur lärosätena behandlar språkval och språkanvändning i sina styrdokument. Som ett led i det arbetet gjorde Språkrådet hösten 2009 en kartläggning av språksituationen inom universitet och högskolor. Resultatet redovisas i en rapport som utkommer i slutet av februari 2010. Den följande redogörelsen bygger på denna rapport.

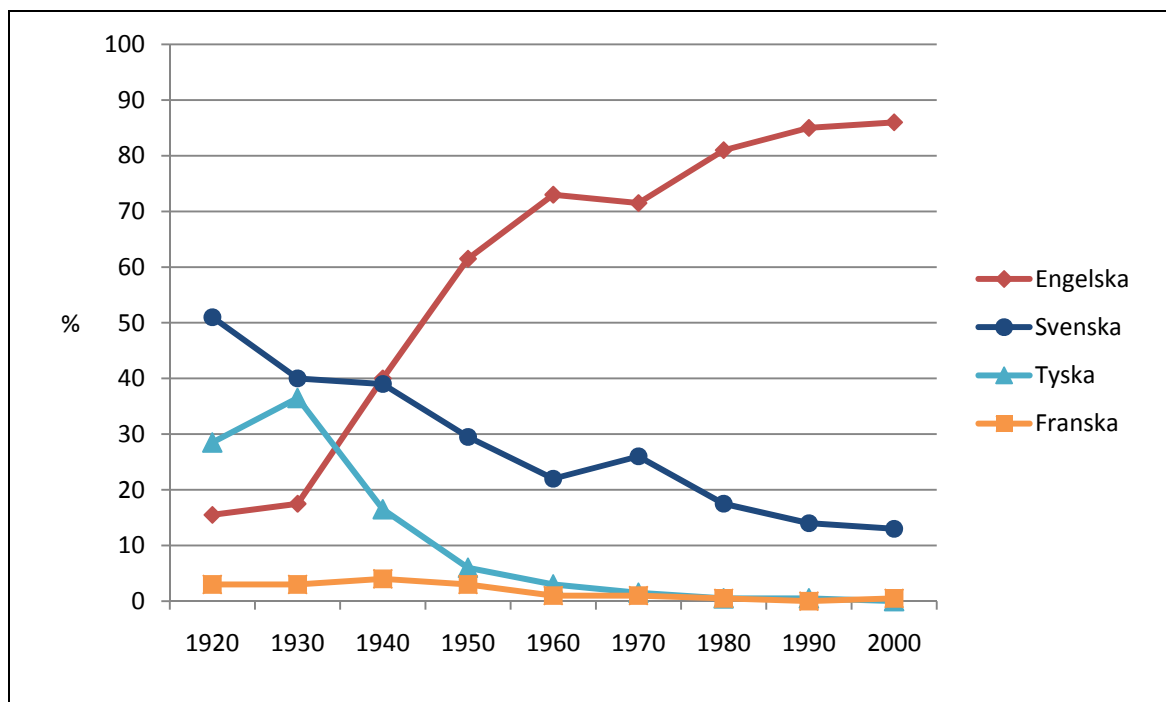
2.1 Språket i avhandlingar

Språket i avhandlingar är förmodligen den enskilda fråga som fått mest uppmärksamhet i den språkpolitiska debatten om högre utbildning och forskning. Detta till trots har det paradoxalt nog saknats utförlig statistik om avhandlingsspråk. De uppgifter som finns har främst tagits fram på initiativ av enskilda forskare, som undersökt andelen

publikationer på svenska och engelska vid enskilda lärosäten (t.ex. Teleman 1992; Gunnarsson & Öhman 1997; Melander 2004). Rapporterna har entydigt vittnat om att engelskan dominerar som vetenskapligt skriftspråk i Sverige. Ofta är emellertid uppgifterna framtagna på grundval av uppskattningar gjorda av företrädare för de olika fakulteterna. I Språkrådets rapport ges en mer komplex, och nyanserad, bild av avhandlingsspråket i svensk forskning.

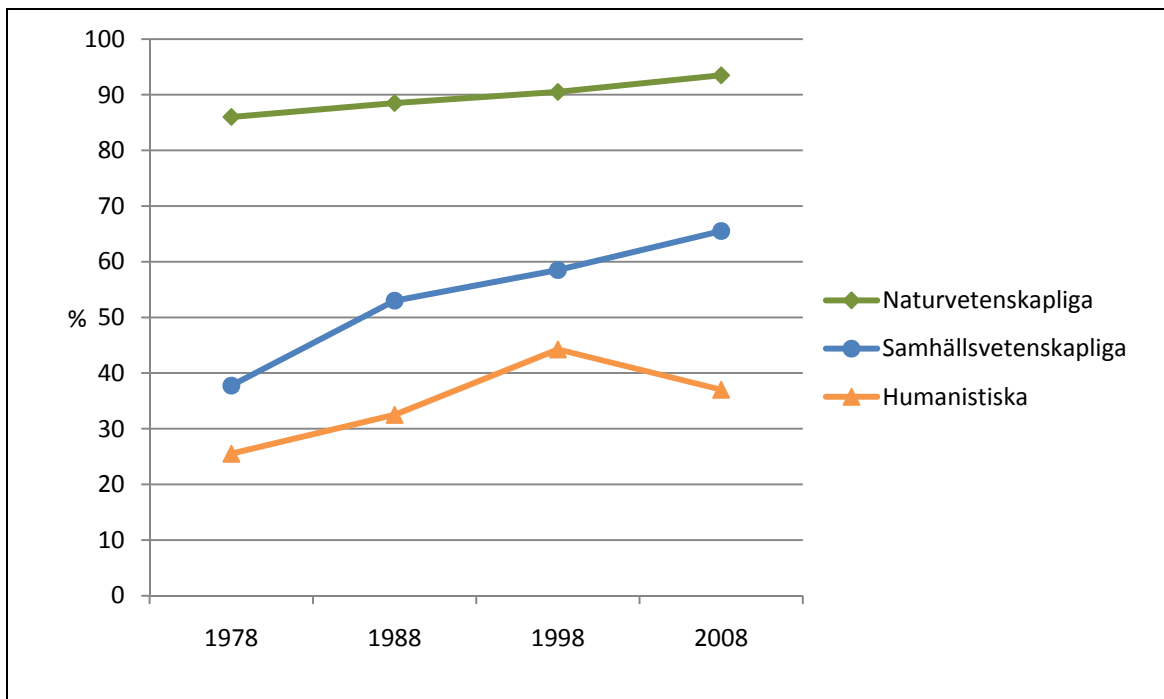
Svenskan har varit på nedgång som avhandlingsspråk under 1900-talets senare hälft. I Sverige skrivs i dag 87 procent av alla avhandlingar på engelska, 12 procent på svenska och en procent på övriga språk. Dessa förhållanden är emellertid inte nya; procentuellt sett skrevs en lika stor andel av avhandlingarna på engelska 1995 som 2008. De andelar som svenskan tappat har gått till engelskan. Men engelskan har varken enbart eller huvudsakligen brett ut sig på bekostnad av svenskan; det är snarare tyskan som gått från att vara ett levande publiceringsspråk (runt 36 procent av avhandlingarna var skrivna på tyska på 1930-talet) till att nu dela franskans status som ett närmast obefintligt avhandlingsspråk i Sverige. Fram till mitten av 1930-talet var engelska endast tredje språk inom svensk forskning, efter svenska och tyska, vilket framgår av diagram 1.

Diagram 1. Språket i avhandlingar 1920–2000. Procentuell andel av totala antalet

Engelska dominerar kraftigt inom sex ämneskategorier, nämligen naturvetenskap, matematik, medicin, teknik, filosofi och ekonomi. För övriga ämnen är jämvikten mellan svenska och engelska någorlunda god, t.ex. inom samhälls- och rättsvetenskap, språkvetenskap och litteraturvetenskap. Jämför vi utvecklingen inom de tre ämnesområdena naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora (diagram 2) ser vi att det främst är inom det samhällsvetenskapliga området som engelskan tar över i valet av avhandlingsspråk. Förhållandet är intressant eftersom detta går stick i stäv mot uppfattningen att andelen avhandlingar på svenska ökar inom det samhällsvetenskapliga området (jfr t.ex. Boyd 1999). I diagram 2 visas också att utvecklingen inom det naturvetenskapliga området redan är så långt gången att en ökning av engelskspråkiga avhandlingar knappt är möjlig där. Intressant är också att andelen engelskspråkiga avhandlingar inom humaniora har minskat på 2000-talet.

Diagram 2. Engelskspråkiga avhandlingar inom tre ämnesområden 1978–2008. Medelvärde för procentuell andel av det totala antalet.

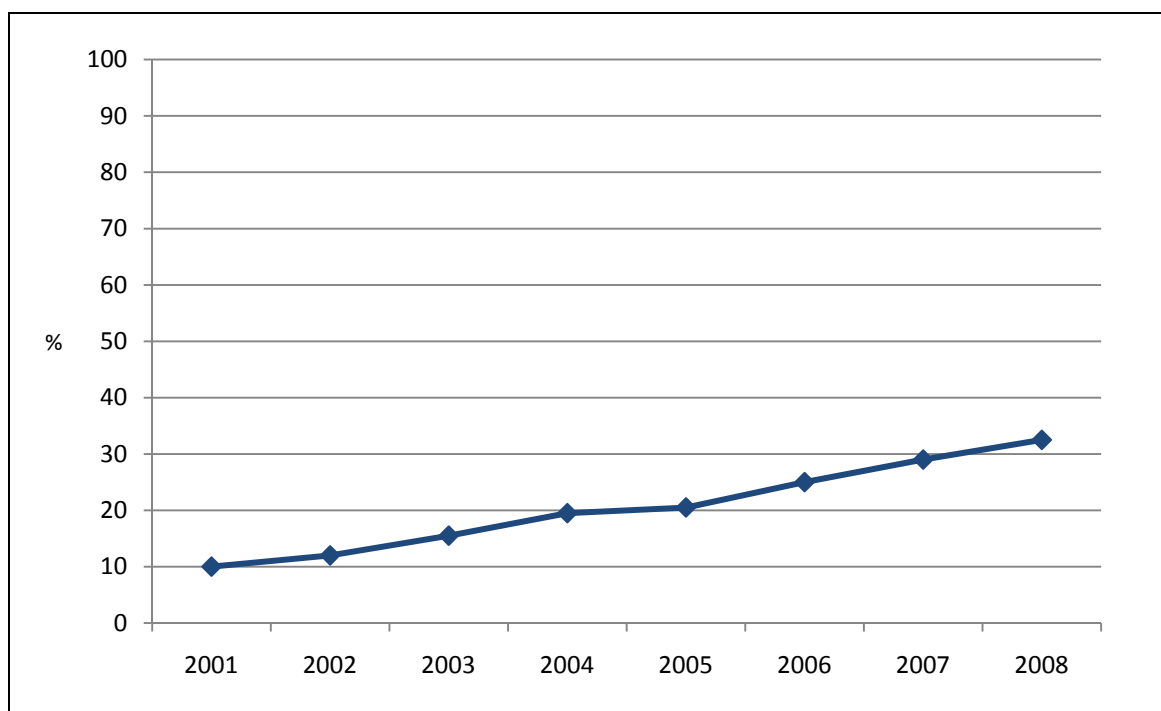

Engelskans dominans som avhandlingsspråk totalt sett förstärks genom att engelskan dominerar markant inom de tre ämneskategorier där flest avhandlingar skrivs: medicin, naturvetenskap och teknik.

2.2 Sammanfattningar i avhandlingar

Ganska precis en tredjedel av alla engelskspråkiga avhandlingar hade en sammanfattning på svenska 2008. Det betyder samtidigt att två tredjedelar av de engelskspråkiga avhandlingarna saknade en sådan. Ser man några år tillbaka i tiden (se diagram 3) framkommer ett mönster: en allt större andel engelskspråkiga avhandlingar f r en svensk sammanfattning.

Diagram 3. Engelskspråkiga avhandlingar med sammanfattning på svenska 2001–2008. Procentuell andel av det totala antalet.

De medicinska och naturvetenskapliga  mneskategorierna har högst andel sammanfattningar på svenska. De har dessutom haft den största ökningen sedan 2004. Detta är intressant, eftersom dessa ämnen ofta förknippas med dystra prognoser för svenskan (t.ex. Josephson 2004). På motsvarande sätt f r man konstatera att samhällsvetenskapliga och humanistiska ämneskategorier inte bidrar till att höja den totala andelen svenskspråkiga sammanfattningar.  r 2007 hade till exempel knappt 9 procent av alla engelskspråkiga avhandlingar inom kategorin samhällsvetenskap en svensk sammanfattning. Det kan jämföras med medicin, där andelen samma år var 41 procent.

Sammanfattningsspr ket  r också intressant att jämföra mellan de olika lärosätena. Av diagram 4 framgår hur pass stor andel av de engelskspråkiga avhandlingarna vid sex av Sveriges största universitet som hade en svensk sammanfattning 2008.

Diagram 4. Engelskspråkiga avhandlingar med sammanfattning på svenska vid sex universitet 2008. Procentuell andel av det totala antalet.

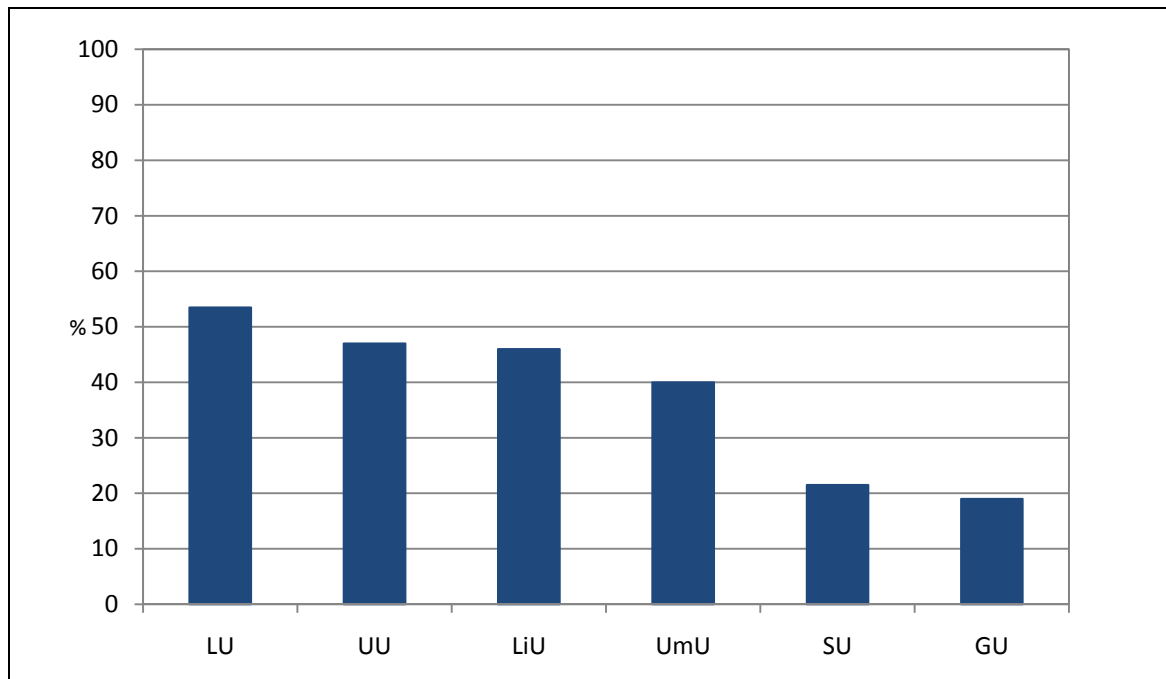

Diagram 4 visar på relativt stora skillnader. Av engelskspråkiga avhandlingar från Lunds universitet har över h lfte en sammanfattning på svenska, vilket kan jämföras med Stockholms och Göteborgs universitet där ungefär en femtedel har en sådan. Det kan tyda på att olika lärosäten har olika förhållningssätt till frågan om sammanfattningsspr k.

2.3 Undervisningsspråk

Andelen utländska studenter i Sverige har under de senaste tio åren tredubblats. Detta har skapat ett språkligt dilemma vid landets lärosäten: alla lärare och studenter talar inte samma språk. L sningen har blivit att undervisa på engelska. Internationaliseringen av den svenska högskolan har på så sätt inneburit en anglifiering av undervisningsspråket.

Språksituationen i undervisningen är komplex och mångfacetterad. Exakt hur det ligger till med undervisningsspråket låter sig inte beskrivas i enbart kvantitativa termer. Detta har att göra med två saker. F r det första finns inte särskilt mycket sammanställd statistik om undervisningsspråk, och den som finns  r närmast att betrakta som uppskattningar. För det andra kan inte ens den mest rättvisande statistik ge en helt korrekt bild av läget, eftersom språkanvändningen i undervisningen – till skillnad från den i avhandlingar –  r svår att kartlägga. Det är komplicerat att kvantitativt m ta den faktiska användningen av engelska i undervisningen. Det språk som lärosätena anger att

utbildningarna ges på behöver nämligen inte vara det enda, eller ens dominerande, språk som används i undervisningen.

De uppgifter Språkrådet ger i sin rapport kommer från VHS, Verket för högskoleservice. I deras databaser finns alla lärosätens sökbara program och kurser samlade, tillsammans med kursinformation om vilket språk de ges på. Andelen av utbildningsutbudet som ges på engelska skiljer sig mellan kurser och program. För att förstå vad som påverkar genomsnittet är det därför motiverat att titta närmare på kurser och program var för sig.

2.3.1 Kurser

Andelen kurser som ges på engelska har stigit sedan Sverige undertecknade Bologna-deklarationen. Det har skett med någon eller några procent varje år. Omkring 18 procent av kurserna hade engelska som undervisningsspråk höstterminerna 2008 och 2009. Det är en ökning med tre procentenheter sedan 2007. Denna ökning står i relation till ökningen av inresande studenter. Det är ingen kontroversiell gissning att det finns ett samband mellan dessa två stigande kurvor. Det visar sig att det är kurser på avancerad nivå som drar upp genomsnittet. Av den avancerade nivåns kursutbud ges 36 procent på engelska, vilket kan jämföras med grundnivån där omkring 10 procent av kurserna ges på engelska. Över en tredjedel av kurserna på avancerad nivå har alltså engelska som undervisningsspråk. Det är också i synnerhet på avancerad nivå som andelen inresande studenter är hög.

2.3.2 Program

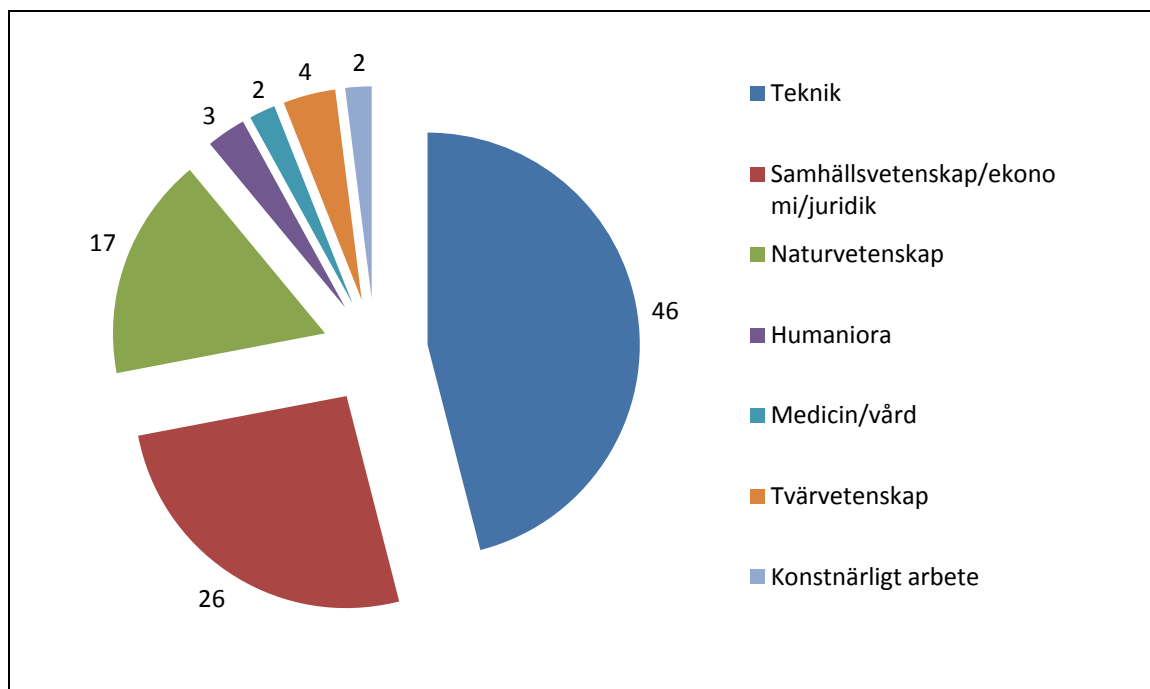
Det finns ingen heltäckande statistik för hur stor del av alla program på grundnivå som ges på engelska. Melander (2004) visade emellertid att 11 procent av undervisningen på grundutbildningen gavs på engelska vid Uppsala universitet. I Melanders undersökning framgår också att det fanns stora skillnader mellan ämnena. I dagsläget ges ungefär en fjärdedel av alla program med engelska som undervisningsspråk. Denna siffra kan verka hög, men förklaras framför allt av två faktorer:

1. Engelska är mer utbrett som undervisningsspråk på avancerad nivå, och huvuddelen av utbildningsutbudet på avancerad nivå är program.
2. Många program på avancerad nivå är smala inriktningar med några få studenter. Att vart fjärde program ges på engelska betyder alltså inte att var fjärde student går på ett engelskspråkigt program.

Program på avancerad nivå består till allra största delen av masterprogram och magisterprogram. Omkring 80 procent av programmen är masterprogram. Av alla masterprogram och magisterprogram gavs omkring 65 procent på engelska under höstterminerna 2008 och 2009. Andelen var något högre på masterprogrammen än på magisterprogrammen.

Av de engelskspråkiga programmen på avancerad nivå står några utbildningsområden för den största delen. Teknik står för nästan hälften, samhällsvetenskap för ungefär en fjärdedel och naturvetenskap för en knapp femtedel. Därutöver delar medicin, humaniora och några andra ämnen på ungefär en tiondel (se diagram 5).

Diagram 5. Engelskspråkiga program på avancerad nivå fördelade per utbildningsområde höstterminen 2008. Procentuell andel av det totala antalet.

2.3.3 Svenska och engelska växelvis i undervisningen

För att säkert veta vilket språk som undervisning ges på krävs studier av undervisningssituationen. Det handlar helt enkelt om att närvara i klassrum och föreläsningssalar för att observera språkbruket. Detta har Hedda Söderlundh gjort i sitt pågående avhandlingsarbete (se t.ex. 2008a, 2008b, u.u.). En av hennes centrala iakttagelser är att svensktalande studenter i stor utsträckning använder svenska, trots att det formella undervisningsspråket är engelska. Det förekommer både i och utanför klassrummet, och

både när studenter talar med varandra och med läraren. Svenska fungerar på så sätt som det informella undervisningsspråket som svensktalande studenter och lärare använder. Detta gäller främst i situationer när svenskan inte exkluderar andra, men eftersom stora delar av undervisningen kretsar kring svenska företeelser används svenska och engelska växelvis också inför hela studentgruppen.

Andra studier av undervisningssituationen bekräftar Söderlundhs resultat. Att svenska är vanligt i undervisning som formellt ska ges på engelska var också en av slutsatserna i Maria Lim Falks avhandling *Svenska i engelskspråkig skolmiljö* (2008) som undersökte engelskspråkig undervisning på gymnasiet. Lim Falks studie av klassrumsinteraktionen visade att det över huvud taget inte pratades mycket under lektionerna, men att den interaktion som förekom företrädesvis var på svenska. Söderlundhs och Lim Falks studier visar att det språk som undervisningen formellt ges på inte nödvändigtvis behöver vara det språk som används i alla delar av undervisningen och de språksituationer som omger den.

2.3.4 Kurslitteratur på engelska

Frågan om undervisningsspråk kompliceras vidare av att stora delar av kurslitteraturen är engelskspråkig; det gäller även inom utbildningar där svenska är undervisningsspråket. I en enkätundersökning från Stockholms universitet (Pecorari m.fl. opubl.) angav 55 procent av studenterna att kursens huvudbok var engelskspråkig, trots att undervisningen gavs på svenska. Melanders (2004) undersökning från Uppsala universitet visade på liknande resultat. I genomsnitt var hälften av grundutbildningens kurslitteratur på engelska, även om skillnaderna var stora mellan olika fakulteter. Jämför man med Gunnarssons och Öhmans undersökning från 1994 kan man konstatera att engelskspråkig kurslitteratur fått ett uppsving mellan 1993/1994 och 2004 inom den medicinska respektive språkvetenskapliga fakulteten, medan förhållandena i övrigt är relativt oförändrade.

En stor del av kurslitteraturen är alltså engelskspråkig, även på utbildningar med svenska som undervisningsspråk. Det visar återigen att det kan vara svårt att dra en skarp gräns mellan undervisning som ges på svenska och undervisning som ges på engelska.

2.4 Lärosätenas språkpolitiska dokument

År 2008 publicerade Högskoleverket rapporten *En högskola i världen – internationalisering för kvalitet* (2008a). När rapporten skrevs var det bara Göteborgs universitet som hade en fastställd språkpolitik, även om flera andra var på god väg att formulera en. Högskoleverkets rekommendation var att alla lärosäten så snart som möjligt skulle ta fram egna språkpolitiska dokument. Dessa dokument skulle utformas efter behov; innehållet skulle avgöras av lärosätets förutsättningar, mål och prioriteringar.

I augusti 2009 kontaktade Språkrådet 45 av landets lärosäten för att samla in de språkpolitiska dokument som fanns att tillgå. Lärosätena kontaktades huvudsakligen per telefon, även om mejlkorrespondens också förekom. Endast 9 av de 37 lärosäten som svarade hade utarbetat någon form av dokument.

I runt hälften av dokumenten fastslås att svenska är lärosätets huvudspråk. Men också i flera av dessa lärosätens dokument framstår svenskan som mindre och mindre viktig ju mer avancerad utbildningen blir. Dessa lärosäten gör alltså i varierande grad en funktionsuppdelning. Svenska ska användas som undervisnings- och publiceringsspråk på lägre nivåer och för populariseringar som allmänheten ska förstå; för resterande delen – forskning och utbildning på avancerad nivå – ges användning av svenska betydligt mindre vikt.

Till stor del verkar de språkpolitiska dokumenten vara framtagna för att ställa svenskan och engelskan mot varandra. Men de allra flesta inresande studenter har inte engelska som förstaspråk. Majoriteten av studenterna som ingår i utbytesprogram kommer från Tyskland, Frankrike och Spanien. Majoriteten av de utländska studenterna som ordnar sina studier i Sverige på egen hand kommer från Asien; studenter från Kina utgör 15 procent av dessa (SCB 2009). Denna mångfald avspeglas inte i lärosätenas publiceringsspråk och undervisningsspråk. Under 2000-talet har i Sverige skrivits en avhandling på finska, en på nederländska, en på samiska men ingen på kinesiska. Däremot finns nästan 28 000 på engelska (källa: Libris). Inte heller har den ökande andelen inresande studenter bidragit till ökad mångspråkighet när det gäller undervisningsspråk. Det är bara engelskan som ökar också där.

Språksituationen präglas alltså av tvåspråkighet snarare än av mångspråkighet. Det finns också lärosäten som uppmärksammar detta. Lunds tekniska högskola tjänar här som ett föredöme, eftersom man uttryckligen talar om mångspråkighet som en kvalitetsfaktor bland anställda och examinerade. I övrigt lyser mångspråkigheten

Överlag med sin frånvaro i dokumenten. Det  r svenskans och engelskans användning som i olika avseenden regleras; övriga språk nämns i förbifarten eller inte alls.

De flesta av de språkpolitiska dokumenten rör publiceringsspr ket. Det står vanligtvis att svenska ska vara publiceringsspr ket f r examensarbeten och liknande på grundnivå, men att engelska successivt ska ta över i takt med att nivån blir mer avancerad. Flera lärosäten får dock resonemang om risken för dom nf rluster f r svenskan och vikten av att utveckla svensk terminologi. Göteborgs universitet utmärker sig genom att uttryckligen mana till att öka andelen engelskspråkiga avhandlingar; likaså ska nydisputerade på svenskspråkiga avhandlingar uppmantras att publicera sig på engelska eller på ett annat ”världsspråk”. Samtidigt  r Göteborgs språkpolicy tydlig med att engelskspråkiga avhandlingar ska ha en sammanfattning på svenska, vilket också framh lls av flera andra lärosäten.

Det finns inget lärosäte där det uttalade undervisningsspråket enbart är svenska. Inte ens Umeå universitet, som i sin språkpolicy understryker att det  r ett ”svenskspråkigt universitet”, betraktar engelskspråkig undervisning som ett undantag. Ett allmänt förhållningssätt är snarare att svenska ska vara det dominerande undervisningsspråket på grundutbildningen, och att engelska därefter ska ta över på avancerad nivå. Göteborgs universitet har också som uttalat mål att antalet kurser som ges på engelska ska  ka; engelskspråkig undervisning ses som kvalitetshöjande. Det finns emellertid också exempel på lärosäten med en annan syn på kvalitet. Vid Lunds tekniska högskola för högst 50 procent av utbildningen ges på engelska inom ett yrkesinriktat programs tre första  r – av just kvalitetsskäl. Vid Kungliga tekniska högskolan ska hela den tekniska basutbildningen ges på svenska.

2.5 Sammanfattning och slutord

Den bild som framkommer visar att engelska har en mycket stark ställning som avhandlingsspråk i Sverige. Nästan 9 av 10 avhandlingar i Sverige skrivs på engelska. Ungefär så har det sett ut sedan mitten av 1990-talet.

Det finns ingen större skillnad mellan olika lärosäten. Däremot finns det stora skillnader mellan olika ämnen: av avhandlingarna inom det naturvetenskapliga ämnesområdet  r 94 procent engelskspråkiga. Inom det samhällsvetenskapliga området är den siffran 65 procent och inom humaniora 37 procent. Det skrivs flest avhandlingar inom medicin, naturvetenskap och teknik. De ämnen där engelskan dominerar som avhandlingsspråk  r alltså samma ämnen som publicerar flest avhandlingar.

Endast tre av tio engelskspråkiga avhandlingar har en sammanfattning på svenska. Också för sammanfattningar är skillnaderna stora mellan olika ämnen. Medicinska och naturvetenskapliga engelskspråkiga avhandlingar har, kanske något oväntat, högst andel sammanfattningar på svenska: omkring 40 procent. Inom samhällsvetenskapliga och ekonomiska ämnen har cirka 10 procent av de engelskspråkiga avhandlingarna en sammanfattning på svenska. Det är därtill stora skillnader mellan olika lärosäten. Andelen engelskspråkiga avhandlingar med sammanfattning på svenska stiger dock vid samtliga Sveriges sex största universitet.

Ungefär en femtedel av all högre utbildning ges på engelska, och engelska tycks bli allt vanligare som undervisningsspråk på kurser och program, både på grundnivå och på avancerad nivå. Engelska har störst genomslag som undervisningsspråk i program på den avancerade nivån, där omkring två tredjedelar av master- och magisterprogrammen ges på engelska. De flesta av dessa program är tekniska, men en stor andel ges också inom det samhällsvetenskapliga området. Här bör poängteras att dessa program dels har relativt få studenter, dels har en hög andel studenter som kommer från andra länder. På grundnivå är engelska som undervisningsspråk ovanligare; ungefär 10 procent av kursutbudet ges på engelska. Det finns skäl att tro att mer och mer undervisning kommer att ges på engelska. Under 2010 träder nämligen Bolognaprocessen i kraft och internationaliseringen kan ge utslag till fullo.

Sammantaget används alltså engelska i stor utsträckning inom högre utbildning och forskning. Det behövs en realistisk och rationell hållning till detta för att undvika potentiellt negativa konsekvenser som domämförluster för svenskan och kapacitetsförluster för individerna. Parallelspråkighet är det önskvärda målet. Men parallelspråkighet är inte liktydigt med den situation som råder inom till exempel samhällsvetenskap, där ungefär hälften av avhandlingarna är på svenska och ungefär hälften på engelska – men där bara var tionde engelskspråkig avhandling har en sammanfattning på svenska. Beträffande publiceringsspråket är ett rimligt mål att forskare från alla discipliner uppmanas att publicera sig för både en nationell och en internationell läsekrets. För att klara det krävs målmedvetet arbete. Det handlar om att initiera projekt för utveckling av svenska vetenskapliga termer, och att se till att termerna tillgängliggörs, används och utvecklas. Det handlar också om att utveckla ett vetenskapligt skrivsätt inom respektive område.

Sammanfattningar på svenska i engelskspråkiga avhandlingar är en av förutsättningarna för att svenskan ska förbli ett komplett och samhällsbärande språk.

Sammanfattningar på svenska minskar risken att svenskan utarmas inom vissa ämnesområden. Därtill ökar chanserna att sprida nya forskningsresultat i det svenska samhället, vilket exempelvis skulle kunna resultera i mer konkurrenskraftig kurslitteratur på svenska (jfr SOU 2002:27 s. 95). Det gör också att de enskilda forskarna bättre kan uttrycka sin egen kunskap på svenska såväl muntligt som skriftligt, vilket arbetsgivare många gånger värdesätter väl så högt som hög kompetens i engelska (SUHF 1999). För att arbeta i Sverige behövs språkfärdigheter i både engelska och svenska. Parallellspråkighet är därmed målet också för undervisningen. Det är eftersträvansvärt att möjligheten att läsa kurser på engelska finns, både för utländska studenter och för svenskar som siktar mot en internationell arbetsmarknad. Ett balanserat, parallellspråkigt utbud av utbildning och forskning borde vara en naturlig och önskvärd utveckling inom den svenska universitetsvärlden.

3. Flerspråkig tillgänglighet på webben

Allt fler söker information och kommunicerar på internet. Utvecklingen har medfört en allt mer teknikberoende språkanvändning med många nya hjälpmedel, som både ger nya möjligheter men också ställer höga krav på såväl människor som teknik. Många människor riskerar att ställas utanför om inte information och tjänster anpassas efter deras språkliga behov. Människor kan också förlora tillgången till sina språk om möjligheterna att använda dem på internet är alltför begränsade, det gäller inte minst de nationella minoritetsspråken.

Språkrådet har under 2009 utrett möjligheterna att använda olika språk på internet i Sverige i samarbete med Stiftelsen för internetinfrastruktur (.SE). Syftet är att ta fram konkreta förslag på vad som kan göras för att förbättra möjligheterna att använda olika språk på internet med hänsyn till olika språkliga behov och rättigheter. Utredningens fokus ligger på hur tillgänglig myndigheternas webbinformation är i ett flerspråkigt perspektiv, något som tidigare fått lite uppmärksamhet såväl inom webbtillgänglighetsarbetet som inom språkvården.

Här presenteras några av resultaten från utredningen. Först görs en genomgång av vad webbtillgänglighet är och vad som behöver göras för att förbättra den i ett flerspråkigt perspektiv. Därefter ges en beskrivning av möjligheterna att använda de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket på internet, särskilt i kontakt med myndigheterna på webben. Slutligen presenteras några preliminära förslag på

åtgärder för att förbättra situationen. De kan ses som en skiss till handlingsplan för en språkpolitik för internet.

3.1 Tillgänglighet på webben: nya möjligheter, nya krav

Webbtillgänglighet handlar om att information och tjänster ska vara tillgängliga för alla. År 2010 är det år då målet ska vara uppfyllt enligt EU och svenska regeringen. Hur ser läget ut 2009 om man ser det ur ett språkligt, och framför allt ett flerspråkigt, perspektiv? Den frågan undersöks i utredningen tämligen noga, dels genom en kartläggning av befintliga studier och aktiviteter, dels genom att fråga myndigheterna i en enkät om vilka språk och vilka olika representationsformer de använder i kontakt med medborgarna på nätet. Svaren på enkäten håller på att analyseras och kan därför inte presenteras här. Av den kartläggning som gjorts kan man ändå dra slutsatsen att svenska myndigheters webbplatser är dåligt anpassade till språkliga behov och rättigheter hos personer som har ett annat modersmål än svenska eller som tillhör en nationell minoritet (se också avsnitt 1.1 ovan).

Språksituationen i Sverige har förändrats med flera språk och språkliga behov att ta hänsyn till. Utvecklingen av medier och hjälpmedel skapar nya möjligheter att möta de förändrade behoven. Men situationen ställer också höga krav på begriplig information och kommunikation, så att alla kan förstå viktiga samhälstexter och delta i det offentliga samtalet.

På webben ska information och tjänster vara användbara och tillgängliga med hänsyn till besökarnas behov. Användarna ska kunna komma åt innehållet på en webbplats oberoende av vilken webbläsare de har, om det sker via dator eller mobil, via prenumeration (rss) osv. Användare med olika funktionsförmåga ska kunna ta del av innehållet på olika sätt, t.ex. i punktskrift eller med automatiskt tal. Ju större kännedom man har om de medel som står till buds, desto bättre kan man möta behoven hos deltagarna i olika kommunikationssituationer: i tal eller skrift, på särskilt lättläst svenska, på det svenska teckenspråket, på något av de nationella minoritetsspråken, på engelska, spanska, arabiska, somaliska eller något annat språk.

Möjligheterna är stora, men det behövs kunskap och kunnande för att utnyttja dem fullt ut. Det ställer högre krav på oss än tidigare, oavsett vilken roll vi har i kommunikationen, att kunna använda språk och teknik för våra kommunikativa syften. En myndighet som inte uppfyller kraven lever inte upp till sina skyldigheter att nå ut

med information och samhällsservice till alla med hänsyn till olika behov och rättigheter.

3.2 Ökade digitala och språkliga klyftor

Trots att Sverige är ett av de länder i världen som ligger i täten när det gäller internetanvändning står drygt två miljoner svenskar (28 procent) utanför internet, enligt Svenskarna och Internet (2008). Antingen har de inte alls tillgång till internet, eller så använder de det sällan eller inte alls. Med hög ålder, låg utbildning och låg inkomst ökar riskerna att ställas utanför. Fem procent av de tillfrågade uppger att de har en funktionsnedsättning som försvårar internetanvändningen.

Från andra håll vet vi att var fjärde svensk uppskattas ha så grava läsproblem att de inte uppfyller kraven i årskurs 9, och därmed inte kan tillgodogöra sig innehållet i en vanlig nyhetsartikel fullt ut (Skolverket 1996). Av dessa är äldre och invandrare särskilt drabbade grupper. Ser man på den digitala klyftan ur ett sådant språkligt perspektiv, framträder en mer sammansatt bild av situationen, som får oss att förstå att det digitala utanförskapet till stora delar kan ha med språkliga problem att göra. Utan tillräcklig språkförmåga är det kanske inte mödan värt att koppla upp sig. Men framför allt inser vi att även den som har de datortekniska färdigheter och förutsättningar som krävs för att träda in i den digitala världen inte nödvändigtvis kan tillgodogöra sig samhällsinformation och tjänster på myndigheternas webbsidor, eftersom den språkliga och kommunikativa kompetensen saknas.

Den digitala klyftan behöver angripas från två håll. Å ena sidan genom stora utbildningssatsningar som syftar till att ge alla kunskapsmässiga förutsättningar att få tillgång till den digitala offentligheten. Å andra sidan genom att se till att information och kommunikation är åtkomlig för alla i mer tillgänglig form.

För att motverka den digitala klyftan har man såväl inom EU som nationellt de senaste åren satsat på vad man kallar *e-tillgänglighet* för att göra information och tjänster på nätet tillgängliga för alla. Vem som helst ska t.ex. kunna nå en myndighets webbplats oberoende av vilken webbläsare den har. Det ska också gå att ta del av information i alternativa format, t.ex. via punktskriftsskärm eller talsyntes. I kommissionens handlingsplan *i2010* (EU 2005a), för utvecklingen av informationssamhället inom EU fram till 2010, är e-tillgänglighet ett prioriterat mål som behandlas i ett särskilt meddelande (EU 2005b).

I Sverige har Handisam regeringens uppdrag (förordning 2007:1134) att samordna och genomföra handikappolitiken enligt den nationella handlingsplanen *Från patient till medborgare - en nationell handlingsplan för handikappolitiken* (Prop. 1999/2000:79). Myndigheten har också fått ett särskilt uppdrag att stödja regeringen i det europeiska arbetet med e-inkludering, vilket har resulterat i en kartläggning över initiativ för e-inkludering i EU (Handisam 2009a) och ett förslag till handlingsplan (Handisam 2009b). Visionen är att alla ska kunna använda informationsteknologin. Men hittills har insatserna varit inriktade på funktionshindrade och äldre med svenska som modersmål; ytterst lite har gjorts för att förbättra situationen för människor med annat modersmål än svenska (Sika 2008). I befintliga riktlinjer för tillgänglig information hittar man inga eller få råd om hur människor med andra modersmål än svenska ska nås med information från myndigheterna (Verva 2006, Handisam 2007).

3.3 Riktlinjer saknas

Det finns få studier av användningen av flerspråkig information på myndigheters webbplatser. Konsultföretaget Nåframs (2009) undersökning av landstingens webbplatsernas hälso- och sjukvårdsinformation är talande. Skillnaderna mellan olika landsting i språkval och informationsmängd är stora. Flera har information bara på svenska och engelska, medan andra använder ett stort antal språk. Kvaliteten är ojämn. Informationen är ofta bristfällig och lösryckt ur sitt sammanhang eller obefintlig. E-tjänster på andra språk än svenska saknas helt. Det är dåligt med information på de nationella minoritetsspråken, också i förvaltningsområdena. Hälften av landstingen saknar helt information på de nationella minoritetsspråken.

De preliminära resultaten från de enkätfrågor om myndigheternas webbinformation som ställdes inom ramen för Språkrådets utredning pekar i samma riktning, liksom andra studier (se avsnitt 1.1 ovan). Situationen väcker många frågor. Hur gör man svenska texter så begripliga att så många som möjligt förstår? Behövs översättning till andra språk än engelska? I så fall vilka? Och hur mycket? Vad ska översättas till de nationella minoritetsspråken? Vad säger lagen? Vilka är kvalitetskraven? Ska innehållet kulturanpassas? Hur ska informationen presenteras på webbplatsen? Ska man ha teckenspråksfilmer? Ska man erbjuda funktioner för automatiskt tal och maskinöversättning? Är lättläst och automatiskt tal till nytta också för människor med annat modersmål än svenska?

Det finns ett stort behov av vägledning i dessa frågor, och allt fler vänder sig till oss på Språkrådet om råd. Det saknas också studier både om flerspråkig webbtillgänglighet och om andra saker som påverkar möjligheterna att använda sitt språk på internet. I nästa avsnitt beskrivs resultatet av en av delstudierna i Språkrådets utredning som handlar om möjligheterna att använda och få information på de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket på webben.

3.4 Minoritetsspråkens situation

En grundläggande förutsättning för att ett språk ska kunna användas på internet är att datorn kan hantera de tecken som ingår i språket. Därför är nästa fråga om det finns tillräckliga tekniska förutsättningar för att använda språken i Sverige på internet, det gäller framförallt de nationella minoritetsspråken. Enligt språklagen ska det allmänna skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Det betyder att samhället har ett ansvar att se till att även dessa har förutsättningar att användas i informationssamhället på någorlunda lika villkor. Det finns dessutom skäl att fråga sig om teknikutvecklingen också på andra sätt ger tillräckligt stöd för användare av olika språk på internet. Ett språk måste i dag kunna erbjuda sina användare olika språkteknologiska tillämpningar, annars kan de tvingas övergå till andra språk som är bättre teknologiskt rustade. Om det t.ex. inte finns talteknologi för det egna språket, tvingas den som vill använda sig av sådan teknik övergå till ett språk som erbjuder det, t.ex. engelska.

För svenskans del är situationen i stora delar kartlagd, men inte för de nationella minoritetsspråken. Därför gjordes inom utredningens ram en studie med syfte att kartlägga och undersöka behovet av språk- och teknikresurser för språken i Sverige, med fokus på de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket. Genom att identifiera resursbehoven ger studien underlag för språkpolitiska beslut som gör det möjligt att förverkliga språklagens och minoritetslagens intentioner. För att få fram uppgifter om vilka behov som finns skickades ett frågeformulär ut via e-post till ett 20-tal företrädare för eller experter på de nationella minoritetsspråken. 13 svar kom in, ungefär som förväntat. Nedan redogörs för resultaten av enkäten.

Internet är huvudsakligen positivt

I stort sett alla är överens om att internet på det hela taget är positivt, eller mycket positivt, för de nationella minoritetsspråken. Framför allt ökar det möjligheterna till kommunikation med andra i samma språkgemenskap, inte minst för romani och jiddisch

där internationella forum erbjuder nya möjligheter till kontakt med andra minoritetsspråkstalare över hela världen. I mindre skala ger det liknande möjligheter för de territoriellt bundna minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska. Internet ger också var och en en möjlighet att publicera sig på det språk den behagar, vilket ökar mängden innehåll och gör minoritetsspråken mer synliga i samhället. På så sätt innebär internet en demokratisering som är till godo för minoritetsspråken.

Men i svaren finns också varningar för risker med och övertro på tekniken. Flera nämner en dubbelhet: Internet är bra under förutsättning att språken har tekniska förutsättningar att användas på någorlunda lika villkor som andra språk. Ett språk som saknar sådana förutsättningar står helt utan möjligheter att hävda sig på sikt. Men även då de tekniska förutsättningarna är på plats är inte problemen lösta. Risken är stor att det ändå inte går att få erforderlig information och service på minoritetsspråk i kontakt med myndigheter och andra serviceinrättningar. Därför får man inte stirra sig blind på internet och tekniken. Satsningarna på att stödja minoritetsspråken bör ses som en del i ett större språkpolitiskt projekt, med fokus på att ge nästa generations minoritetsspråksanvändare incitament och möjlighet att lära sig, utveckla och använda sina språk i olika praktiska sammanhang efter behov, vare sig det är på eller utanför internet.

Olika förutsättningar och behov för olika språk

Av svaren framgår att både förutsättningarna för och behoven av språkanvändning på internet kan skifta mycket mellan de olika minoritetsspråken. Förutsättningarna för sverigefinskan att användas på internet är mycket goda i kraft av att den hör till samma språkgemenskap som majoritetsspråket i Finland för vilket det finns ett stort utbud av innehåll, elektroniska språkhjälpmedel, tjänster och mötesplatser på internet. Problemet är att tillgången till innehåll och service på finska i Sverige är starkt begränsat. Viss information på finska kan finnas på myndigheternas webbplatser, särskilt i förvaltningsområdena, men i alldeles för liten utsträckning i förhållande till det som efterfrågas. I den mån det finns är kvaliteten på översättningarna ofta undermålig, vilket lyfts fram som ett stort problem tillsammans med bristen på innehåll.

För jiddisch och romani är situationen en annan. För båda språken har internet betytt mycket för möjligheten att få kontakt med andra språkbrukare i den internationellt utspridda språkgemenskapen. Det tycks också vara inom den egna språkgemenskapen, för att stärka den kulturella samhörigheten, som behovet av kommunikation framförallt

finns. Personer som anlant till Sverige på senare tid kan också ha behov av att kommunicera med myndigheterna på minoritetsspråket. De problem som framhålls har med brist på standardisering och tekniska förutsättningar att göra. För romani sägs förutsättningarna behöva skapas från grunden: standardisering av skrift, teckenhantering, elektroniska ordböcker, stavningskontroll, översättningsfunktioner, sökfunktioner. Det finns t.ex. ingen tangentbordslayout för romani, vilket gör att man måste infoga tecken i Word eller använda sig av tangentbordslayouter för slaviska språk (t.ex. serbiska eller bosniska) för att få tag i de tecken som behövs (č, š, ž, ř). Förutom några enstaka elektroniska ordböcker saknas språkstöd på internet. För jiddisch är situationen liknande. Även om det finns hebreiska tangentbordslayouter att tillgå uppstår problem i många sammanhang, och fonterna sägs inte ha den form som är karaktäristisk för jiddisch. För båda språken behövs stöd och insatser från samhället. Förutom grundläggande förutsättningar efterfrågas särskilt stavningskontroll och stöd för undervisning och översättning.

Meänkieli, som språkligt sett ligger mycket nära finskan, har status som eget språk, vilket paradoxalt nog gör att språket på flera sätt befinner sig i en situation liknande den för romani och jiddisch. Avsaknaden av standard gör att det finns stor oenighet om vilka varieteter av meänkieli som ska användas. Teckenhantering är dock inte något problem, eftersom meänkieli innehåller samma tecken som i svenskan, med undantag av ”å”. Språkstöd saknas nästan helt, bortsett från någon elektronisk ordbok. Stavningskontroll, interaktiv språkinlärning, översättningsstöd m.m. saknas helt och uppges vara en stor brist. Närheten till finskan gör att stavningskontroll lätt skulle kunna göras genom anpassning av finskspråkig teknik. Särskilt efterfrågas språkinlärningshjälp och interaktivt utbildningsmaterial. Webbaserad undervisning och webbforum nämns som viktiga sätt att få ungdomar att lära sig och att använda språket. Framför allt behövs grundläggande och breda insatser både på och utanför internet med fokus på revitalisering: satsningar på utbildning för att få ungdomarna att använda språket mer, satsningar på läromedel och nyheter på meänkieli i medierna. Det finns också ett uttalat behov, liksom en lagstadgad rätt, att använda meänkieli i kontakt med myndigheterna, framför allt med kommunförvaltningen i förvaltningsområdena. Här liknar situationen den för finskan: information finns på myndigheters webbplatser mestadels i form av nedladdningsbara blanketter, sällan direkt på webbsidorna. Det handlar oftast om grundläggande information om lagar och liknande. Informationen sägs vara bristfällig

och variera kraftigt. Mer information om domstolsärenden, barn- och äldreomsorg efterfrågas. Webbtjänster på meänkieli saknas helt.

Det samiska exemplet

Av svaren att döma framstår samiska som det minoritetsspråk där arbetet med att se till att språket får förutsättningar att fungera på internet har kommit längst. Därför kan det vara intressant att titta lite extra på det samiska exemplet.

Från början såg datoriseringen ut att vara en katastrof för samiskan. Men sedan förutsättningarna att hantera samiska tecken på internet förändrats med Unicode beskrivs utvecklingen som positiv. Lägre publikationskostnader och fler publikationskanaler har lett till ett större utbud, vilket har varit positivt för alla minoritetsspråk. Det går nu bra att kommunicera på samiska, även om många fortfarande har problem med samiska tecken i program som inte hanterar Unicode. För även om de tekniska förutsättningarna i princip är lösta finns problem i praktiken. Många användare vet inte hur man ska få fram en tangentbordslayout för samiska, och alla fonter kan inte hantera alla samiska tecken. Fortfarande har många program inte stöd för Unicode, och många webbsidor är inte heller anpassade till Unicode. I mobiltelefoner saknas helt möjlighet att använda samiska tecken.

Utvecklingen av hjälpmedel i Sverige är eftersatt i jämförelse med situationen i Norge. På svenska Sametingets webbplats finns en webbordbok för syd- och lulesamiska. I Norge har man utvecklat rättstavningsprogram för nord- och lulesamiska, och ett för sydsamiska är på gång (www.divvun.no). Det finns en elektronisk nordsamisk-norsk ordbok (giellatekno.uit.no), samiska termsamlingar (risten.no och www.rikstermbanken.se), och ett program för datorstödd språkinläring (oahpa.uit.no) som universitetet i Tromsø har tagit fram. Vidare finns det planer på att utveckla maskinöversättning (mellan nord- och sydsamiska) och talsyntes (nordsamisk). Från svenskt håll har man inte varit inblandad i detta arbete, trots behovet av samarbete på det här området.

Utöver en språkteknologisk grund att stå på behövs bättre tillgång på webben till innehåll och service på samiska. Hos banker och myndigheter saknas överlag information på samiska. I kontakt med myndigheter kan samiska bara användas när det finns personal som behärskar det. Inte heller inom de samiska förvaltningsområdena finns alltid information på samiska och där information finns kan kvaliteten vara varierande.

I Norge är situationen mer lovande och ambitionen för framtiden är att all statlig information ska finnas på samiska. I Sverige ser det inte lika bra ut, även om minoritetslagen tänder ett hopp om förbättringar. I dagsläget finns inte ens sametingets webbplats på samiska, annat än i vissa texter. På sameradios webbplats finns ingen information på samiska (till skillnad från samisk TV, Oddnet). På Regeringen.se finns ingen information på samiska, inte ens när det handlar om samiska förhållanden. Av 11 rapporter om samer och samiska var bara en översatt till samiska. Så borde det självklart inte vara. Det är viktigt att synliggöra de samiska språken i samhället, också på internet. Det ökar på sikt språkets status och gör det lättare att använda det i olika sammanhang, både på nätet och i övriga samhället. Till en början bör samiskt skriftspråk tas i bruk på nätet av de samiska institutionerna själva (Sametinget, Sameradion). All myndighetsinformation om samiska förhållanden bör presenteras på samiska. Kontakter med myndigheter bör ske på samiska. Det ska vara möjligt att registrera namn på personer och organisationer på samiska, vilket inte är möjligt i dag, varken i Sverige eller i Norge.

Om samiska barn och ungdomar ska ha möjlighet att använda de samiska varieteterna nu och i framtiden, är det viktigt att samiskan följer med i den tekniska utvecklingen, inte minst på undervisningsområdet. Men som läget är nu sker den mesta tekniska utvecklingen i Norge, vilket är till liten hjälp för användare i Sverige, speciellt för barn och ungdomar som inte behärskar norska. Sverige bör se till att delta i det arbetet, liksom i nätutgåvan av den samiska tidningen *Avvir*, som produceras i Norge. Sjur Moshagen från Sametinget i Norge sammanfattar situationen så här:

Den digitala världen är, näst efter naturligt samtal, den mest viktiga arenan för språkanvändning. Digitala läsformer är på väg att ta över: Ungdomar köper inte tidningar utan läser nyheter på nätet, de köper fortfarande böcker men e-böckerna blir mer och mer dominerande. Den enda risken för minoritetsspråken är att **inte** vara med på den arenan. [...]. Digitaliseringen av den språkliga vardagen gör det **möjligt** att vara minoritet i en majoritet: Vi kan alla få vår skraddarsydda språkversion av verkligheten. Samtidigt blir det mer **krävande**: Ska minoritetsspråkssamfundet få den här skraddarsydda versionen måste det vara aktivt och sy ihop det själv. Detta intresse har vi hittills, med några få undantag, inte sett mycket av i svenskt sameland.

Andra förutsättningar för teckenspråket

Förutsättningarna för det svenska teckenspråkets möjligheter att användas på internet skiljer sig från övriga minoritetsspråk. Till skillnad från skrivet och talat språk förutsätter teckenspråket teknik för rörliga bilder, antingen filmer eller animationer. För att t.ex. se en teckenspråksfilm på en myndighets webbplats behöver man ha anvisat filmvisningsprogram installerat. Internet och informationsteknologi har betytt mycket för teckenspråket och döva genom att göra det möjligt att kommunicera på teckenspråk på distans (via webbkamera, bildtelefon över ip-nätet, 3G videosamtal, teckenspråksfilmer på webben). Med andra döva används bildtelefon över ip-nätet, videosamtal via 3G och webbkamera (msn, skype m.fl.). Genom förmedlingstjänst kan man få tolkning vid samtal med myndigheter och andra icke-teckenspråkiga.

Men man talar också om risken för den digitala klyftan. Döva har stora behov både att kommunicera och att få information på teckenspråk genom bildtelefonitolkning och information från myndigheterna på teckenspråk. Det råder stor brist på teckenspråkiga webbtjänster och teckenspråkig information på myndigheters webbsidor. När det finns är det ofta mycket lite information och dålig översättnings- och filmkvalitet.

Hur ser det då ut med behovet av grundläggande resurser och hjälpmedel? Det finns teckenspråksordböcker på nätet, t.ex. ett digitalt teckenspråkslexikon¹, men i övrigt finns inga hjälpmedel. I framtiden hoppas man att det ska gå att översätta automatiskt från skriven svenska till teckenspråk och framställa resultatet med hjälp av en s.k. teckenspråksavatar, dvs. en animerad person som kan teckna en godtyckligt markerad text, ungefär som man kan läsa upp text med talsyntes i dag. Följande förbättringar efterfrågas:

- mer information på myndigheters webbsidor
- bättre kvalitet på översättningar
- bättre filmkvalitet och användarvänlighet (val av rätt ”videocodes” och integrerat fönster med synlig filmruta tillsammans med rubriker/text)
- bättre möjligheter att märka upp och söka i filmer

¹ <http://www.sdrf.se/sdr/tmpl/standard.php?pageId=390&rid=0>

3.5 Den nödvändiga infrastrukturen

Det här avsnittet fokuserar på den tekniska infrastrukturen som behövs för att språken ska ha förutsättning att klara sig i en digital värld. Det handlar om att ge svenskan förutsättningar att hävda sig gentemot engelska och andra stora internationella språk, och att ge de nationella minoritetsspråken kraft att hävda sig gentemot majoritetsspråket svenskan. Språkpropositionen *Bästa språket* (Prop. 2005/06:2) formulerade saken så här: ”Centralt för att främja en god utveckling på språkteknologiområdet är att systematiskt bygga upp stora text- och taldata-baser och att utveckla programvaror.” Trond Trosterud, som arbetar med sådana frågor i ett minoritetsspråksperspektiv, beskriver i svaren på frågeformuläret hur han ser på saken:

Internet och digitaliseringen i stort är både ett hot och ett hopp. Det gör det möjligt att nå ut till språkanvändarna utan bundenhet till geografiska gränser och institutioner. Det är på många sätt en ny Gutenberg – man kan publicera på sitt eget språk utan rädsla för att bli censurerad. Å andra sidan krävs det att den grundläggande digitala infrastrukturen är på plats – utan den hålls språket utanför den digitala världen, och blir då irrelevant för nästa generation. Då blir internet ett hot.

En digital infrastruktur är en förutsättning för att de samiska (och andra minoritetsspråks-) brukarna ska bli självbärande på sitt eget språk: det ska vara naturligt och självklart att bruka sitt eget språk på nätet liksom på andra ställen. Om mottagaren inte kan samiska kan man få en enkel maskinöversättning som ger möjlighet att förstå vad det handlar om. Målet är att samiska användare faktiskt ska kunna fungera på samiska, och få hjälp och stöd för skrivprocessen på ett liknande sätt som svenska användare.

Det är högt ställda ambitioner och en vision för framtiden. Frågan är om lagstiftarna insåg frågans vidd när de formulerade språklagen. För menar man allvar med att de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket, liksom svenskan, ska skyddas och främjas, måste man också se till att språken får den infrastruktur de behöver för att utvecklas och användas i framtiden, också på internet. Samhälleliga insatser kan vara helt avgörande för de nationella minoritetsspråkens framtid. Där behövs en noggrannare kartläggning av resursbehovet göras som grund för infrastruktursatsningar. Tills vidare får man på basis av den begränsade kartläggning som gjorts här se till att det till att börja med åtminstone finns grundläggande möjligheter att använda minoritetsspråken på internet i olika sammanhang. Myndigheterna måste se till att minoritetsspråkanvändare kan få information och service på

minoritetsspråken på webben inom förvaltningsområdena. Också i andra sammanhang bör minoritetsspråken synliggöras på internet på olika sätt.

3.6 Förslag på åtgärder

Med utgångspunkt i den utredning som presenterats här ger vi förslag på åtgärder för att förbättra språksituationen på internet, i synnerhet den flerspråkiga tillgängligheten.

1. Utarbeta en språkpolitik för internet med utgångspunkt i de språkpolitiska målen och med stöd i språklagen, minoritetslagen och andra lagar med betydelse för språk och språkanvändning i Sverige. Den bör resultera i en konkret handlingsplan för att främja språken och språkanvändningen på internet i Sverige.

2. Lyft fram flerspråkighet och språkförmåga som tillgång i en allt mer globaliserad värld, som förutsättning för delaktighet och som möjlighet för tillväxt och företagande, också på internet. Två saker behöver uppmärksammas särskilt: a) behovet av ökad språklig och digital kompetens, och b) behovet av språkligt och flerspråkigt tillgänglig information.

3. Anlägg ett flerspråkigt perspektiv på webbtillgänglighet. Det innebär att kommunikationen mellan myndigheter och medborgare betraktas utifrån en mångkulturell syn på begriplig myndighetskommunikation i ljuset av de utökade möjligheter som internet ger med nya medier och språktekniskt stöd.

4. Se till att flerspråkighetsperspektivet finns med i myndigheternas handlingsplaner för information och kommunikation på internet.

5. Ta fram konkreta riktlinjer som stöd för flerspråkig webbinformation. Det finns ett stort behov av stöd för hantering av flerspråkig information och kommunikation på webben. Riktlinjerna bör motiveras och legitimeras med hänvisning till medborgarnas språkliga behov och rättigheter, samt det allmännas skyldighet att tillgodose dem genom sitt ansvar för språksituationen i Sverige, sådant det uttrycks i språklagen och andra relevanta lagar.

6. Kartlägg språksituationen på internet. Språkrådet har som uppgift att följa språkanvändningen, sprida kunskap om den och bedriva språkvård. Hur detta ska göras med avseende på språkanvändningen och språksituationen på internet har blivit en allt

viktigare fråga med internets ökade betydelse. Det finns behov av mer kunskap om hela språksituationen i Sverige som grund för språkpolitiska beslut, t.ex. uppgifter om antalet talare av olika språk, om talarnas geografiska spridning och om deras språkliga och kommunikativa färdigheter och behov. Därutöver behövs också mer forskning om hur olika metoder och teknik svarar mot behoven och hur dessa påverkar tillgängligheten och användbarheten på webben.

7. Ställ krav på upphandling av program i offentlig verksamhet, t.ex.

publikationsverktyg, databasprogram och skrivverktyg. Möjligheterna till stöd för hantering av flerspråkig information skiljer sig mycket mellan olika webbpubliceringssystem. Därför bör krav på publikationssystem ställas redan i offentliga verksamheters upphandlingsförfarande. Program ska t.ex. finnas på svenska, vara lätt att lokalisera till olika språk, klara flerspråkig teckenhantering, ge stöd för språkanvändningen samt hålla god kvalitet och användbarhet.

8. Se till att den språkliga kvaliteten är god. Kvalitet är en central fråga som bör lyftas fram vid kartläggning, upphandling, vägledning, forskning och utveckling. Att språket ska vara vordat, enkelt och begripligt (11 §) ska gälla alla språk som används i offentlig verksamhet, oavsett vilken representationsform som används. Men ibland måste kvalitet vägas mot tillgänglighet. En textuppläsningssystem gör fler texter tillgängliga i talad form än vad som är möjligt med mänskligt tal. Likaså kan maskinöversättning göra fler texter tillgängliga på andra språk än vad som går med mänsklig översättning. Vilken kvalitet håller översättningarna på myndigheternas webbplatser i dag? Vilka kvalitetskrav ska gälla? När är det motiverat att använda olika språkteknologiska funktioner? Frågorna är många och behovet av stöd stort.

9. Se till att utveckla infrastrukturen för språkanvändning på internet. Det allmänna har enligt språklagen ett ansvar att se till att svenskan används och utvecklas (6 §), och att de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket skyddas och främjas (8–9 §). Det gäller också på internet. Att säkerställa tillgången till ord och termer, uppmärksatta språkdata-baser och grundläggande språkverktyg för forskning, teknikutveckling och användning har därmed blivit en nationell angelägenhet för vilken det allmänna ska ta ansvar när kommersiella intressen saknas. Det är angeläget att svenskan, som huvudspråk i Sverige, får en nödvändig uppsättning grundresurser för att den ska kunna utvecklas och användas inom alla samhällsområden. För de nationella

minoritetsspråkens framtid kan samhälleliga insatser vara helt avgörande. Där behövs en noggrannare kartläggning av resursbehovet som grund för infrastruktursatsningar. Tills vidare får man på basis av den begränsade kartläggning som gjorts här se till att det till att börja med åtminstone finns grundläggande möjligheter att använda minoritetsspråken på internet i olika sammanhang.

10. Ta fram flerspråkig terminologi. Språklagen lägger ett särskilt ansvar på myndigheterna för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas (12 §). Om de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket ska kunna användas i kontakt med myndigheterna, måste det finnas termer också på dessa språk, liksom på övriga språk som används i kontakt med svenska myndigheter. Flerspråkig information på myndigheternas webbplatser förutsätter flerspråkig terminologi för centrala begrepp i det svenska samhället. Med flerspråkig terminologi blir det också möjligt att utveckla teknik för att söka på ett språk och få träff på information som är skriven på ett annat.

11. Se till att tillgängliggöra befintliga resurser med öppna licenser. Det finns många befintliga resurser både hos myndigheter och på forskningsinstitutioner som är framtagna med offentliga medel. Mycket skulle vara vunnet om de kunde göras fritt tillgängliga så att de kunde användas i olika sammanhang på internet. Språkrådet avser att gå före med gott exempel och göra sina språkresurser fritt tillgängliga, t.ex. den flerspråkiga ordboken Lexin.

12. Se till att det satsas på språkteknik med användaren i centrum. I ett flerspråkigt perspektiv är det viktigt att användare med olika språk och språkliga behov (begriplig och lättläst svenska, talat språk, punktskrift) beaktas och involveras i teknikutvecklingen. Det finns t.ex. behov av att förbättra stödet för flerspråkig information i befintliga publiceringssystem.

13. Samordna språkpolitiken med it-politiken och andra politikområden.

Språkpolitiken skär genom alla områden eftersom språket är så grundläggande för oss både som individer och samhällsvarelser. Tittar man på förslagen ovan inser man att språkpolitiken bör samordnas inte bara med it-politiken utan också med minoritetspolitiken, integrationspolitiken, handikappolitiken, diskrimineringspolitiken och forskningspolitiken. Det finns flera exempel på projekt som kräver samordning och

samarbete. Ansvariga för språkpolitiken, minoritetspolitiken och integrationspolitiken behöver samverka för att ta fram riktlinjer för språkanvändningen på myndigheters webbplatser liksom grundläggande myndighetsinformation på flera språk. Det behövs också samarbete med Handisam och E-delegationen om informationstillgänglighet och uppföljning. Slutligen är samarbete över myndighets- och departementsgränser nödvändigt för att språkpolitiken ska få genomslag på it-området.

Referenser

- Boyd, Sally (1999), *Transatlantic connections. Attitudes towards (Anglo-American) English in Sweden in the 1990s. I: Migration och mångfald. Essäer om kulturkontakt och minoritetsfrågor tillägnade Harald Runblom*. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning.
- Domeij, Rickard, (2010) *En språkpolitik för internet. Tillgänglighet, resursbehov och teknikutveckling i ett flerspråkigt perspektiv*. Rapporter från Språkrådet 2. Stockholm: Språkrådet.
- EU (2005a), *i2010 – Det europeiska informationssamhället för tillväxt och sysselsättning*. KOM(2005) 229.
- EU (2005b), *E-tillgänglighet*. KOM(2005) 425.
- Findahl, Olle (2008), *Svenskarna och Internet*. World Internet Institute.
- Gunnarsson, Britt-Louise & Öhman, Katarina (1997), *Det internationaliserade universitetet. En studie av bruket av engelska och andra främmande språk vid Uppsala universitet. Text- och fackspråksforskning 16*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet
- Handisam (2007), *Riv hindren. Riktlinjer för tillgänglighet*.
http://www.handisam.se/upload/Handisams%20filer/Rapporter/Riv%20hindren_tillg.pdf
- Handisam (2009a), *Kartläggning över initiativ för e-inkludering i EU och i Sverige*.
- Handisam (2009b), *Rätt från början – underlag till handlingsplan för e-inkludering*.
[http://www.handisam.se/upload/underlag till handlingsplan%20%C3%B6r%20e-inkludering.pdf](http://www.handisam.se/upload/underlag_till_handlingsplan%20%C3%B6r%20e-inkludering.pdf)
- Högskoleverket (2008a), *En högskola i världen – internationalisering för kvalitet*. Rapport 2008:15 R. Stockholm: Högskoleverket.
- JO (2009). Beslut 2009-10-27, dnr 1811-2008.
- Josephson, Olle (2004), ”Ju”. *Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 91. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Lim Falk, Maria (2008), *Svenska i engelskspråkig skolmiljö. Ämnesrelaterat språkbruk i två gymnasieklasser*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Lindberg, Inger (2002), *Myter om tvåspråkighet*. *Språkvård* nr 4.
- Lindberg, Inger (2009), *I det nya mångspråkiga Sverige*. *Utbildning & Demokrati* 2009, vol. 18, nr 2, 9–37.
- Melander, Björn (2004), *Engelska och svenska vid Uppsala universitet – en uppföljning*. I: Bäcklund, Ingegerd, Börestam, Ulla, Melander Marttala, Ulla & Näslund, Harry

(red.), *Text i arbete/Text at work*. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Nåfram (2009). *Landstingens hälso- och sjukvårdsrelaterade information på internet riktad till dem med annan språklig bakgrund än den svenska – en nulägesbild*. <http://www.nafram.se/Studie.htm>

Pecorari, Diane, Shaw, Philip, Irvine, Aileen & Malmström, Hans (opubl.), *The textbook in monolingual and parallel-language tertiary education: Undergraduate student practices and attitudes*. Ingår i projektet English Vocabulary Acquisition (EVA), Mälardalens högskola, Stockholms universitet, The University of Edinburgh, Kungliga tekniska högskolan.

Prop. 2005/06:2 (2005), *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*.

Prop. 2008/09:153 (2009), *Språk för alla – förslag till språklag*.

Prop. 2009/10:89 (2010), *Bäst i klassen – en ny lärarutbildning*.

Salö, Linus, (2010). *Engelska eller svenska? En kartläggning av språksituationen inom högre utbildning och forskning*. Rapporter från Språkrådet 1. Stockholm: Språkrådet.

SCB (2009), *Var fjärde nybörjare i högskolan är inte från Sverige. Välfärd 2/2009*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Sika (2008). *Digital klyftor - Insatser för att överbrygga dessa*. Sika Rapport 2007:6. http://www.sika-institute.se/Doclib/2007/SikaRapport/sr_2007_6.pdf

Skolverket (1996), *Grunden för fortsatt lärande*. Rapport 115. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=236>

Skolverket (2008), *Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Rapport 321. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2116>

SOU 2002:27 (2002), *Mål i mun – förslag till handlingsprogram för svenska språket*. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Kulturdepartementet.

SUHF (1999), *En genomlysning av svensk forskarutbildning*. Stockholm: Sveriges universitets- och högskoleförbund. Finns på URL: http://www.suhf.se/web/Genomlysning_av_svensk_forskarutbildnign.aspx (2009-12-08)

Söderlund, Hedda (2008a), *Language practices in Swedish Higher Education: Results from a pilot study*. I: Haberland, Hartmut, Mortensen, Janus, Fabricius, Anne, Preisler, Bent, Risager, Karen & Kjaerbeck, Susanne (red.), *Higher Education in the Global Village. Cultural and Linguistic Practices in the International University*. Department of Culture and Identity, Roskilde University.

Söderlund, Hedda (2008b), Språkbruk i högre utbildning, *Språkbruk* 3/2008.

Helsingfors: Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken.

Söderlund, Hedda (u.u.), Internationalisering i praktiken. Språkbruk i två svenska utbildningsmiljöer. I: Andersson, Gunnar, Josephson, Olle, Lindberg, Inger & Thelander, Mats (red.), *Språkvård och språkpolitik. Svenska språknämndens forskningskonferens i Saltsjöbaden 2008*. Stockholm: Språkrådet.

Teleman, Ulf (1992), Det svenska riksspråkets utsikter i ett integrerat Europa. *Språkvård* 4/1992. Stockholm: Svenska språknämnden.

Verva (2006), *Vägledningen 24-timmarswebben*. 2006:5.

http://verva.24-timmarswebben.se/master.html?http://verva.24-timmarswebben.se/web/t/Page_____1154.aspx.htm